

КОНЦЕПЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5204>

ПАНОК Віталій Григорович
доктор психологічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України, в.о. академіка-
секретаря Відділення
психології та спеціальної
педагогіки НАПН України,
директор Українського
науково-методичного центру
практичної психології і
соціальної роботи,
Національна академія
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. *Постковідний розвиток суспільства, російсько-українська війна, повоєнне відновлення визволених територій, реформування освітньої сфери — ось неповний перелік викликів, на які має реагувати психологічна служба в системі освіти України. Для успішної діяльності в сучасних умовах Служба потребує реформування. З метою розроблення концепції реформування Служби на період до 2030 року робоча група провела анкетування, фокус-групи, онлайн-конференції з її працівниками, а також SWOT-аналіз. Концепція передбачає розвиток Служби та підвищення ефективності її роботи в сучасних умовах.*

Ключові слова: *психологічна служба; система освіти; концепція; реформування; психологічна практика; ефективність; умови війни.*

В умовах сучасних викликів (постковідний розвиток суспільства, російсько-українська війна, повоєнне відновлення визволених територій, реформування освітньої сфери) психологічна служба в системі освіти України потребує оновлення та реформування для підвищення ефективності її функціонування.

На запит Міністра освіти і науки України Оксена Лісового на базі Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України було створено міжвідомчу робочу групу з розроблення проєкту Концепції реформування психологічної служби в системі освіти України на період до 2030 року. До її складу ввійшли представники Кабінету Міністрів України, МОН України, професійних громадських організацій, працівники психологічної служби системи освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, науковці.

Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи у процесі підготовки проєкту Концепції організував і провів 8 фокус-груп, 2 онлайн-семінари, а також онлайн-анкетування майже 500 працівників Служби з різних регіонів України. Активну участь у роботі фокус-груп взяли психологи й соціальні педагоги Львівщини, Сумщини, Вінниччини, Київщини, Миколаївщини, Чернігівщини. За результатами проведеної роботи виявлено проблемні місця у функціонуванні Служби, які стримують її розвиток та потребують змін.

Також науковці Центру провели SWOT-аналіз змісту й умов діяльності працівників та визначили сильні й слабкі сторони Служби, описали її потенціальні можливості та загрози у розвитку.

У результаті роботи експертних груп і міжвідомчої робочої групи визначено та конкретизовано пріоритетні напрями реформування Служби. Запропоновано шляхи і напрями участі Служби в реалізації Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки.

Проект Концепції, що його підготувала робоча група, було надіслано листом НАПН України (від 4 серпня 2023 р. № 2-6/210) до Міністерства освіти і науки України. Далі читач може ознайомитися з повним текстом.

ВСТУП

Концепція реформування психологічної служби в системі освіти України на період до 2030 року (далі – Концепція) — це стратегічний документ, розроблений групою експертів із залученням представників професійної спільноти, громадських організацій, стейкхолдерів, урядовців. У ньому на основі сучасних методів аналізу ситуації та польових досліджень визначено основні можливості, проблеми й загрози та шляхи подальшого розвитку психологічної служби системи освіти України (далі – Служба) в умовах сучасних викликів: постковідний розвиток суспільства, російсько-українська війна, повоєнне відновлення країни, реформування освітньої сфери.

Концепція передбачає осучаснення Служби для підвищення ефективності її функціонування з метою виконання завдань воєнного часу та повоєнного відновлення України, надання соціально-педагогічних і психологічних послуг усім учасникам освітнього процесу й територіальним громадам, забезпечення високої якості освітнього процесу та захисту психічного здоров'я його учасників.

Основна мета Концепції — визначити загальну візію та основні напрями реформування Служби в умовах війни і повоєнного відновлення країни для органів влади, стейкхолдерів, професійного й експертного середовища.

Концепція може бути застосована окремо або стати інтегрованою частиною Національної програми охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки і Національної стратегії освіти і науки до 2030 року.

ІСТОРІЯ І ДОСЯГНЕННЯ

Створення психологічної служби в освітній сфері, її нормативно-правове забезпечення відбувалося у роки незалежності України, починаючи з 1991 р. Провідну роль у науково-методичному супроводі на всіх етапах відігравав Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (далі — Український науково-методичний центр НАПН України).

Служба являє собою ієрархічну систему підрозділів і посад практичних психологів, соціальних педагогів та методистів регіональних/міських навчально-методичних центрів/лабораторій/відділів,

яка діє з метою соціально-педагогічного патронату і психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу — учнів/вихованців/студентів, педагогічних працівників, батьків або законних представників здобувачів освіти. Служба відповідно до Положення (МОН України, 2018) діє у закладах освіти всіх типів і рівнів незалежно від місця розташування і форм власності.

За роки існування чисельність практичних психологів, соціальних педагогів, методистів Служби збільшилася до 23,4 тис. у 2021 р., що свідчить про підвищення її авторитету і значущості ((Кремень, 2021).

У 2018 р., з прийняттям нової редакції Положення про Службу, функцію адміністрування психологічної служби передано Інституту модернізації змісту освіти МОН України (ІМЗО МОН України). Функцію науково-методичного забезпечення діяльності Служби залишено за Українським науково-методичним центром НАПН України.

За період існування у Службі та за безпосередньої участі Українського науково-методичного центру НАПН України реалізовано понад 20 міжнародних і 5 всеукраїнських проєктів. В окремих проєктах, які реалізовували упродовж 5-10 років, брали участь десятки й сотні тисяч здобувачів освіти, їхніх батьків і педагогів. Реалізацію проєктів було спрямовано на розв'язання проблем психологічної підтримки скривджених дітей, дітей Чорнобиля, профілактики ВІЛ/СНІДу, інформаційно-освітньої протиалкогольної профілактики, сприяння просвітницькій роботі щодо здорового способу життя, подолання наслідків пандемії COVID-19, психосоціальної допомоги дітям, підліткам та родинам, що постраждали внаслідок війни в Україні та інші.

Становлення і розвиток Служби стали однією з найбільш вдалих освітніх реформ та найбільш суттєвим внеском вітчизняної психологічної науки у педагогічну практику.

СУЧАСНИЙ СТАН ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ: ВТРАТИ І РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах повномасштабного російського військового вторгнення в Україну Служба зазнала втрат і водночас виявила резильєнтність, зберегла спроможність виконувати свої функції в складних умовах.

У 2022/2023 навчальному році, за даними ІМЗО МОН України, діяльність Служби забезпечували 20,4 тис. фахівців. Із них практичних психологів — 13,3 тис. осіб, соціальних педагогів — понад 7 тис. осіб, методистів — 82 особи.

Серед фахівців психологічної служби 29,1 % практичних психологів та 37,1 % соціальних педагогів мають стаж роботи до 5 років. Педагогічний стаж від 6 до 10 років мають 17,4 % практичних психологів та 18,5 % соціальних педагогів; від 11 років і більше — відповідно 53,5 % та 44,4 % фахівців. Це є свідченням відносної стабільності кадрового складу Служби.

Загальний відсоток забезпеченості закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти посадами практичних психологів і соціальних педагогів становить 74 % від нормативної потреби. Водночас практичними психологами заклади освіти забезпечені на 77 %, соціальними педагогами — на 68 %.

Упродовж 2022/2023 навчального року до працівників психологічної служби надійшло майже 4,8 млн звернень, із них понад 1,5 млн від батьків здобувачів освіти, більш як 1,4 млн від педагогічних працівників, понад 1,4 млн від здобувачів освіти та понад 345 тис. від інших зацікавлених осіб.

До вже звичних запитів щодо труднощів у навчанні, адаптації дитини до нового колективу, асоціальних проявів у поведінці дітей, допомоги в професійному самовизначенні тощо додалися звернення щодо психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах війни і постковіду: переживання втрати (близьких, домівки), психоемоційного стану внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) і под. За період воєнних дій кількість таких звернень становить понад 339 тис., з них: 167 тис. звернень дітей, понад 114 тис. звернень батьків/законних представників, 11,7 тис. звернень інших членів родини, 39,2 тис. звернень педагогічних працівників, 7,2 тис. звернень маломобільних груп населення.

Війна погіршила умови роботи працівників Служби. Більшість із них вимушені працювати дистанційно в умовах загроз воєнного часу. Частина приміщень зруйновано або передано під інші потреби.

ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Виклики

Війна суттєво вплинула на доступ людей до критичних послуг, спричинила масові жертви серед мирного населення, масштабні переміщення, руйнування критичної інфраструктури (Криза в Україні 2022–2023 років, 2023). Управління Верховного комісара ООН у справах біженців стверджує, що понад 8 млн українців знайшли притулок за кордоном (UNHCR. Ukraine Refugees Situation, 2022).

На початку 2023 р. Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГС ООН) виявило, що 40 % усього населення країни потребують гуманітарної допомоги (Ukraine: Situation Report, 2023), причому 56 % з них — це жінки та дівчата, 23% — діти, а 15% мають інвалідність. Станом на січень 2023 р. понад 19 млн осіб залишалися під впливом тих чи інших форм переміщення, у тому числі 5,4 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) — 58 % із яких перебували в ньому шість або більше місяців, та 5,5 млн осіб, які повернулися — з них п'ята частина повернулася з-за кордону (МОМ Україна) (Ukraine — Internal Displacement Report, 2023).

З 24 лютого 2022 р. до 30 червня 2023 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН) зафіксувало понад 25,1 тис. випадків загибелі або поранення цивільних осіб: більше 9,1 тис. загиблих і майже 16 тис. ранених (Втрати серед цивільних осіб в Україні, 2023). УВКПЛ ООН зафіксувало понад 1,6 тис. випадків загибелі або поранення дітей в Україні: 535 загиблих і 1095 поранених. Реальна кількість випадків загибелі або поранення цивільних осіб є значно більшою, оскільки багато повідомлень про ймовірні випадки загибелі або поранення очікують підтвердження.

За результатами дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни в 2022/2023 навчальному році, що його провела Державна служба якості освіти України, за останній рік погіршився психологічний стан здобувачів освіти. Майже вдвічі, порівнюючи з початком лютого 2022 р., збільшилася кількість учнів, які почуваються тривожно, напружено, у півтора рази — втомлено. Водночас на 20 % у кожній категорії зменшилася кількість тих, які почуваються в безпеці та є спокійними, енергійними й щасливими.

Ключовими викликами освітнього процесу в умовах війни педагоги називають нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів/учениць та вчителів. Утім, педагоги та шкільна адміністрація демонструють недостатньо гнучкості та адаптивності, плануючи освітній процес (Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році, 2023).

За даними МОН України, станом на 11 травня 2023 р. освітній процес здійснювали 10,3 тис. закладів дошкільної освіти (ЗДО) із майже 15 тис., які функціонували перед війною. Таке зменшення кількості ЗДО зумовлено окупацією частини територій, руйнуваннями, переселенням учасників

освітнього процесу в інші регіони чи за кордон. Наразі дошкільна освіта охоплює лише 65,4 % дітей дошкільного віку (МОН України, 2023). Унаслідок війни в країні збільшилася кількість сиріт, дітей, які втратили батьків і опікунів.

У цих умовах постає необхідність переорієнтації зусиль працівників Служби на реабілітацію та абілітацію мільйонів людей. Це не тільки учасники освітнього процесу, а й усі мешканці (ТГ), насамперед — ветерани війни, переселенці, евакуйовані, особи з інвалідністю, малозабезпечені, пенсіонери та ін. Більше того, актуальним є соціально-психологічне забезпечення відновлення повноцінного функціонування громади як єдиної і продуктивної соціальної одиниці.

Проблеми Служби

Український науково-методичний центр НАПН України виявив проблемні місця у функціонуванні Служби, які стримують її розвиток та потребують змін відповідно до сучасних викликів. Серед них такі.

1. Застаріла нормативно-правова база, що регулює діяльність Служби:

- відсутній єдиний регіональний центр з координації роботи та науково-методичного супроводу всіх фахівців Служби, які працюють у регіоні, районі, ТГ;
- відсутня єдина координація та фахова оцінка галузевих і місцевих проєктів з охорони психічного здоров'я населення та психосоціальної підтримки;
- відсутність «години психолога» в офіційному розкладі роботи закладу освіти;
- відсутність єдиної електронної бази, що узагальнила б роботу всіх працівників Служби.

2. Недостатня кількість працівників Служби у закладах освіти, зокрема, у сільській місцевості та деяких типах закладів освіти (ЗО). У багатьох випадках чисельність учасників освітнього процесу значно перевищує нормативне навантаження на одного працівника Служби.

3. Недостатній рівень матеріального забезпечення умов праці фахівця Служби:

- найнижча заробітна плата порівняно з іншими педагогічними працівниками;
- низький рівень матеріально-технічного забезпечення працівників (відсутність кабінетів, сучасного технічного обладнання, інтернету).

4. Недосконале оцінювання діяльності:

- відсутність кількісних та якісних критеріїв оцінки ефективності надання послуг із психологічної підтримки населення та учасників освітнього процесу;
- відсутність фахової атестації практичних психологів, соціальних педагогів, методистів.

5. Низька компетентність дітей/учнів/студентів ЗО з основ стресостійкості, побудови міжособистісних стосунків, розвитку емоційно-вольової сфери через брак просвітницьких, профілактичних, корекційних заходів тощо.

6. Відсутній алгоритм своєчасного реагування педагогічних працівників на прояви труднощів із психологічним благополуччям дітей/учнів під час освітнього процесу, неготовність педагогічних працівників надавати першу психологічну допомогу учасникам освітнього процесу.

7. Недосконала система науково-методичного супроводу професійної діяльності та підвищення кваліфікації працівниками Служби.

8. Відсутній алгоритм міжсекторального перенаправлення та координації в системі освіти й інших відповідних секторах на рівні області/громади з чітким розподілом обов'язків та відповідальності.

9. Служба не охоплює соціально-педагогічну чи психологічну підтримку дорослого населення ТГ.

СИЛЬНІ ТА СЛАБКІ СТОРОНИ, МОЖЛИВОСТІ Й ЗАГРОЗИ (SWOT)

Сильні сторони

Психологічна служба системи освіти є найбільш потужною державною службою в Україні, що надає психологічні послуги, порівнюючи із системою охорони здоров'я, системою соціального захисту тощо.

Розгалужена мережа підрозділів та кваліфіковані фахівці, які мають психологічні компетентності й високий рівень довіри серед педагогів, батьків, дітей та учнів, що дає змогу «дійти до кожного» учасника освітнього процесу, навіть у віддалених населених пунктах.

Діяльність фахівців Служби забезпечує мінімальну стигматизацію без дискримінації клієнта, що має психологічні проблеми. Звернення до працівника Служби сприймається як один із видів освітнього сервісу (освітніх послуг).

Можливість раннього виявлення відхилень у поведінці й розвитку особистості здобувачів освітніх послуг та вжиття заходів із запобігання подальшого загострення проблем чи девіацій у поведінці.

У закладі освіти наявне середовище для комплексної психологічної роботи із сім'єю.

Накопичено досвід надання психологічної допомоги та психосоціальної підтримки для здійснення профілактики, соціально-психологічної реабілітації всіх учасників освітнього процесу у місцях їхнього проживання.

Наявність у структурі Служби соціальних педагогів, однією з головних функцій яких якраз є забез-

печення міжвідомчої взаємодії на рівні громади щодо захисту психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, зв'язок закладу освіти, сім'ї і громадськості.

Системний підхід у роботі працівників Служби для виконання завдань розвитку, навчання, виховання здобувачів освіти (запровадження циклограм роботи, стрижневим моментом яких є психолого-педагогічний консиліум).

Позитивний імідж служби серед учасників освітнього процесу, громадськості (особливо у воєнний час).

Слабкі сторони

Недосконалість, а в окремих випадках суперечності нормативно-правової бази, яка регулює діяльність Служби.

Низький рівень знань про особливості й можливості Служби серед педагогічних працівників, зокрема керівників освітньої галузі різних рівнів.

Недостатність ґрунтовних знань, навичок та інструментів у роботі практичних психологів і соціальних педагогів ЗО з дітьми та батьками, які мають ознаки психоемоційного травмування.

Недостатня обізнаність фахівців Служби з нормативно-правовими засадами своєї професійної діяльності.

Відсутність спеціалізацій (професійних трендів) у підвищенні кваліфікації працівників Служби. Зазвичай підвищення кваліфікації відбувається або безсистемно, або формально.

Відсутність налагодженої системи методичного контролю і методичної підтримки (супервізії) працівників Служби, що пов'язано з ліквідацією районних методичних кабінетів.

У фаховій підготовці практичних психологів не враховано специфіку роботи в ЗДО, ЗП(ПТ)О, ЗФПО, ЗВО та взаємодії з дітьми раннього та дошкільного віку.

У роботі фахівців Служби недостатньо враховано особливості діагностичного та розвивального інструментарію, який застосовується в роботі з дітьми раннього та дошкільного віку, з учнями, що мають особливі освітні потреби.

Можливості

Можливість реалізації комплексних програм, зокрема й на міждисциплінарній, міжсекторальній основі, із психологічної та соціальної підтримки учасників освітнього процесу як на рівні окремого ЗО, так і на рівні ТГ, району/міста, регіону, освітньої галузі загалом.

Реалізація механізму перенаправлення як до фахівців інших професій, так і до колег

психологів, які мають або вищу кваліфікацію, або вузьку спеціалізацію у певному колі проблем.

Доступність широкого спектра надання послуг з прямої допомоги всім учасникам освітнього процесу та мешканцям ТГ.

Реалізація міжнародних, державних, галузевих і регіональних проєктів та програм.

Визнання на рівні держави дошкільної освіти як самоцінної первинної ланки системи безперервної освіти, що закладає підґрунтя розвитку особистості дитини для її навчання впродовж життя (Закон України, 2017; НАПН України, 2020).

Організація підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів з актуальних проблем воєнного часу (суїцидальні ризики, порушення психофізичного розвитку, посттравматичні стани, стан втрати, психічні розлади, залежності, базовий курс психотерапії).

Уведення обов'язкової «години психолога» в розклад діяльності ЗО та внесення змін до програм Державного стандарту.

Створення єдиної електронної бази послуг та перелік фахівців, де мешканці ТГ зможуть самостійно обирати фахівця та форму співпраці з ним через, зокрема, Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП).

Загрози

Об'єднання з іншими структурами (службами у справах дітей, службами соціального захисту, службами охорони здоров'я тощо) несе загрозу нівелювання роботи Служби та її фахівців.

Ризики некомпетентного втручання у керівництво Службою та її науково-методичне забезпечення.

Втрата координації діяльності й методичного забезпечення працівників на регіональному та місцевому рівнях.

Фахівці Служби здебільшого мають ознаки психологічного травмування і потребують реабілітації та/або психоемоційної підтримки.

Нечіткі вимоги до змісту професійної діяльності та професіоналізму працівників Служби з боку керівників ТГ.

Відсутність «єдиного методичного дня» для фахівців Служби, що значно зменшує можливості професійного самовдосконалення, супервізії та інтервізії.

Комерціалізація підвищення кваліфікації та методичного забезпечення фахівців Служби.

Намагання перекласти на фахівців Служби завдання діяльності спеціалістів інших структур (органів соціального захисту, служби у справах дітей, ювенальної превенції тощо).

Недосконалість наявної системи міжвідомчої взаємодії, юридично необґрунтоване перенаправлення.

Збільшення кількості здобувачів освіти, які перебувають на інклюзивному навчанні та потребують щоденного психологічного супроводу, зокрема проведення корекційно-розвиткових занять.

Загроза зміни підпорядкування фахівців Служби з МОН України на МОЗ України.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ

Пріоритетними напрямками реформування Служби мають бути:

- зміцнення організаційної структури і посилення спроможностей;
- удосконалення науково-методичного супроводу й моніторингу;
- запровадження системи супервізії у Службі;
- розроблення та упровадження алгоритмів перенаправлення (маршрутизація);
- запровадження дворівневої структури надання психологічних послуг учасникам освітнього процесу та мешканцям ТГ;
- підвищення кваліфікації та атестація працівників;
- покращення умов праці фахівців;
- підсилення можливостей Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України щодо методичного супроводу діяльності Служби;
- побудова гнучкої багаторівневої системи супроводу учасників освітнього процесу у воєнний та повоєнний час.

Конкретизація напрямів. Операційні цілі або очікувані результати

1. Зміцнення організаційної структури і посилення функціональної спроможності.

Відновлення подвійного підпорядкування фахівців Служби: адміністративно — керівнику установи, методично — керівнику/координатору Служби відповідного рівня (галузь, регіон).

Утворення координаційних рад розвитку психологічної служби під керівництвом заступника керівника (МОН, регіон) з такими функціями:

- розроблення й обговорення проєктів нормативних документів, які регламентують діяльність Служби;
- взаємодія з професійними громадськими організаціями (ГО);
- участь в атестації працівників Служби та педагогічних працівників як експертів;

- оцінювання ефективності роботи окремих структурних компонентів Служби;

- координація галузевих і місцевих проєктів з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки;

- міжвідомча/міжсекторальна взаємодія і співробітництво.

Оновлення змісту Положення про кабінет працівника Служби у ЗО.

Усі ЗО незалежно від чисельності здобувачів освіти, типу, розташування і відомчої підпорядкованості мають бути забезпечені практичними психологами та соціальними педагогами.

Розроблення Професійного стандарту соціального педагога ЗО.

Створення ресурсної кімнати у ЗО для всіх учасників освітнього процесу.

Розроблення та впровадження цільової відомчої програми розвитку Служби у воєнний та післявоєнний період.

Розроблення та затвердження алгоритму взаємодії психологічних служб ЗО усіх типів на певній території/регіоні, координації їхньої діяльності.

Запровадження системи електронної звітності.

У співпраці з Мінцифри розроблення єдиної цифрової системи для взаємодії між батьками, працівниками Служби, педагогічними працівниками, іншими фахівцями з розвитку дитини (зокрема, членами мультидисциплінарних команд супроводу) з функціями інформування, адміністрування, організації роботи фахівців, обліку, дистанційного супроводу.

Створення додаткових ставок практичних психологів і соціальних педагогів з питань психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронату дітей з особливими освітніми потребами (інклюзія, індивідуальне навчання, патронат).

Запровадження єдиної бази психодіагностичних методик, психокорекційних і розвивальних занять, просвітницьких та освітніх програм, факультативних занять, рекомендованих МОН України і Українським науково-методичним центром НАПН України, з можливістю безкоштовного доступу для працівників Служби.

2. Удосконалення науково-методичного супроводу і моніторингу.

Запровадження єдиного обов'язкового «методичного дня» для працівників Служби.

Поновлення методичного супроводу працівників Служби на рівні міста, районів, ТГ, ЗО.

Організація діяльності практичних психологів і соціальних педагогів згідно зі стандартами, зокре-

ма, циклограмами та протоколами діяльності, діагностичними мінімумами тощо, затвердженими в установленому порядку МОН України.

Сприяння розширенню компетентностей педагогів щодо впливу травмівних подій і тривалого стресу, як у межах ЗО силами практичних психологів і соціальних педагогів, так і на рівні обласних закладів післядипломної педагогічної освіти (ОЗППО) та інших суб'єктів підвищення кваліфікації.

Оновлення діагностичного інструментарію, створення бази методик, інформаційних матеріалів, протоколів з відкритим доступом для працівників Служби із забезпеченням синхронізації з європейськими стандартами та кращими практиками психодіагностики.

Застосування у роботі з дітьми раннього та дошкільного віку діагностичних методик, спеціально призначених для вивчення особливостей індивідуального розвитку дітей означеного віку.

Розроблення чітких алгоритмів роботи з постраждалими внаслідок воєнних дій, особливо із сім'ями загиблих.

Заборона впровадження програм, курсів, занять, які не пройшли психологічну експертизу в Українському науково-методичному центрі НАПН України або не мають грифа МОН України.

Розроблення програми та методичних матеріалів для психологічної просвіти педагогічних працівників з питань травмофокусованого навчання.

Створення Етичного комітету на рівні Служби, який регулює внутрішню діяльність професійної спільноти.

3. Запровадження системи супервізії у Службі з метою професійного консультування й супроводу діяльності її працівників.

Завдання супервізії:

- методична допомога у професійному самовдосконаленні працівників (наставництво);
- методичний контроль та консультування працівників Служби;
- профілактика емоційного (професійного) вигорання фахівця.

Запровадити для цього:

- спеціальне навчання для супервізорів та їх атестації («психолог-методист»);
- унормування доплати за супервізію;
- залучення зовнішніх фахівців для проведення супервізій.

4. Упровадження алгоритмів перенаправлення (маршрутизація), як системи організації взаємодії фахівців різного профілю у наданні кваліфікованої допомоги дітям і сім'ям, які потребують

спеціалізованої (психологічної/медичної/соціальної) допомоги (Керівництво МПК з психічного здоров'я, 2017).

Налагодження кодового механізму перенаправлення, за якого персональні дані учасника освітнього процесу, який потребує спеціалізованої допомоги, зашифровуються і залишаються такими для третіх осіб.

Створення у ЗО консилиуму психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти.

5. Запровадження дворівневої структури надання психологічних послуг учасникам освітнього процесу та мешканцям ТГ (Панок, 2020).

Надання первинної (базової) допомоги учасникам освітнього процесу в ЗО практичними психологами й соціальними педагогами.

Віднесення до первинної (базової) допомоги учасникам освітнього процесу профілактики, психологічної просвіти, консультування, первинної діагностики та соціально-педагогічних обстежень.

Надання спеціалізованої (вторинної) допомоги учасникам освітнього процесу фахівцями вузької спеціалізації, як із середовища працівників Служби, так і представників суміжних професій. Для забезпечення спеціалізованої допомоги учасникам освітнього процесу запроваджується механізм перенаправлення (маршрутизації).

6. Підвищення кваліфікації та атестація працівників Служби.

Здійснення атестації працівників Служби атестаційними комісіями, що створюються при органах управління освітою на регіональному рівні за рекомендаціями координаційної ради розвитку психологічної служби.

Розроблення та запровадження ефективної системи підвищення кваліфікації практичних психологів ЗДО, ЗЗСО, ЗП(ПТ)О, ЗФПО щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Запровадження системи професійної підтримки через роботу супервізійних та інтервізійних груп, унормування інституту наставництва молодих психологів.

Внесення змін у Типове положення про атестацію педагогічних працівників і впровадження атестації фахівців Служби в окремих фахових комісіях.

7. Покращення умов праці фахівців.

Перегляд навантаження фахівців Служби відповідно до кількості учасників освітнього процесу. Передбачення надбавки за перевищення встановлених нормативів щодо чисельності учасників освітнього процесу.

Ініціювання розрахунку окремої державної субвенції на підтримку психологічної служби в умовах війни та у післявоєнний час.

Цільове планування надходження коштів у ЗО для виконання функцій працівниками Служби.

Запровадження електронного документообігу, оптимізація номенклатури документації та звітності працівників Служби.

Виділення окремих приміщень у ЗО для забезпечення ефективного виконання працівниками Служби своїх професійних функцій.

8. Підвищення спроможності Українського науково-методичного центру НАПН України щодо науково-методичного супроводу діяльності Служби. Для цього створити в Центрі лабораторії/відділи:

- науково-методичного супроводу;
- моніторингу й оцінки ефективності галузевих проєктів;
- експертизи психологічних та соціально-педагогічних методик і методів, які застосовуються в системі освіти;
- проблем соціально-психологічної реабілітації та абілітації учасників освітнього процесу і їхніх сімей;
- проблем психодидактики та психологічної просвіти учасників освітнього процесу і населення;
- профілактики й захисту психічного здоров'я мешканців та соціально-психологічного розвитку ТГ.

9. Побудова гнучкої багаторівневої системи супроводу учасників освітнього процесу у воєнний та повоєнний час.

Розроблення протоколів міжвідомчої взаємодії на основі Керівництва МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації (Керівництво МПК з психічного здоров'я, 2017).

Проведення навчання фахівців Служби основ травматерапії, надання першої психологічної допомоги, соціально-педагогічного і психологічного супроводу учасників освітнього процесу, які постраждали від війни і пандемії COVID-19, перебувають на деокупованих територіях.

Організація на регіональному рівні інтерв'їзійних груп, профільних методичних об'єднань, групових суперв'їзій.

Участь Служби в реалізації Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки.

Мета, завдання і зміст роботи Служби певною мірою узгоджуються з метою і завданнями Націо-

нальної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Водночас цільовими аудиторіями, з якими працюють фахівці Служби, є всі учасники освітнього процесу, цільовими аудиторіями Національної програми — всі мешканці територіальної громади.

Тому необхідно розглянути (описати) організаційну структуру й методичне забезпечення діяльності Служби в контексті Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, визначити, як Служба може підсилити діяльність із реалізації цієї Національної програми.

Міжвідомча координація у Національній програмі психічного здоров'я та психосоціальної підтримки на всіх рівнях державного й місцевого управління має забезпечувати координаційна рада при заступнику голови з гуманітарних питань обласних державних адміністрацій.

До складу координаційної ради можуть/мають входити: представники громадських організацій та приватного сектору, благодійники, представники (на рівні заступників) МОН, Мінсоцполітики, Мінветеранів, МОЗ, Мін'юсту (ЦНАПи в громадах), центру працевлаштування.

Вбачається обґрунтованим запровадження солідарного фінансування: державна субвенція по відомствах, місцевий бюджет, благодійні пожертви, міжнародні проєкти. Головна мета: реалізація державної політики у захисті й відновленні психічного здоров'я населення та розподіл функціоналу з урахуванням Керівництва МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації ((Керівництво МПК з психічного здоров'я, 2017).

Створення на рівні областей та великих міст мобільних команд з поглибленими знаннями й навичками з питань надання допомоги населенню у кризових або надзвичайних ситуаціях.

Залучення фахівців Служби до участі в роботах у рамках Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки здійснюється через ТГ на умовах погодинної оплати праці, договорів підряду, волонтерських засадах.

ПРИКІНЦЕВІ ЗАУВАЖЕННЯ

Ця Концепція може бути покладена в основу розроблення стратегії і плану розвитку психологічної служби в системі освіти України на період до 2030 року і синхронізована з Національною стратегією освіти і науки до 2030 року й Національною програмою психічного здоров'я та психосоціальної підтримки.

ПОДЯКА

Завершуючи, хочеться висловити щиру подяку усім членам міжвідомчої робочої групи та назвати їх:

ЛУНЧЕНКО Надія Вікторівна, в. о. завідувача лабораторії прикладної психології освіти Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи (заступник голови);

КУЛІШ Тетяна Іванівна, вчений секретар Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України (секретар);

БЛЕЦЬКА Ірина Володимирівна, директор Інклюзивно-ресурсного центру № 1 Голосіївського району, м. Київ;

БУДНИК Ольга Олександрівна, уповноважена Президента України з питань Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту;

ГОЛОТЕНКО Анастасія Андріївна, експерт із психічного здоров'я в секторі освіти Координаційного центру з психічного здоров'я при Кабінеті Міністрів України;

ГУРКОВСЬКА Тетяна Леонідівна, дитячий психолог, голова відокремленого підрозділу всеукраїнської ГО «Асоціація працівників дошкільної освіти» міста Києва;

ЕРЕСЬКО Олег Вікторович, Генеральний директор директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України;

КАМЕНЩУК Тетяна Дмитрівна, директор Вищого професійного училища № 42 м. Погребище, викладач кафедри психології Вінницької академії безперервної освіти;

КОРНІЄНКО Ігор Олексійович, завідувач кафедри практичної психології Львівського ОІППО;

ЛОТОЦЬКА Алевтина Вікторівна, державний експерт експертної групи з питань дошкільної освіти директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України;

ЛУЦЕНКО Юрій Анатолійович, науковий співробітник Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи;

МАКСИМОВА Наталія Юріївна, провідний науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України;

МАРУХИНА Ірина Володимирівна, завідувач навчально-методичного центру психологічної служби КЗ «Сумський ОІППО»;

ОРЛОВ Олег Вікторович, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

ПЛЕТКА Ольга Тарасівна, старший науковий співробітник лабораторії психології малих груп і міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України;

ПРОХОРЕНКО Леся Іванівна, директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

СОЛОВЙОВА Вікторія, науковий співробітник Центру психічного здоров'я НаУКМА, керівник Центру психосоціальної реабілітації Національного університету «Києво-Могилянська академія»;

СОЛОВЙОВА Людмила Іванівна, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України;

ТКАЧУК Ірина Іванівна, в. о. вченого секретаря Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи;

ФЛЯРКОВСЬКА Ольга Василівна, начальник відділу психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи ДНУ МОН України «Інститут модернізації змісту освіти»;

ШИЛОВСЬКА Олена Миколаївна, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України;

ЮЗЮК Світлана Василівна, соціальний педагог Новояворівського ЗЗСО I–III ступенів № 3 Новояворівської ТГ Львівської області.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- ГО — громадська організація
- ЗДО — заклад дошкільної освіти
- ЗВО — заклад вищої освіти
- ЗЗСО — заклад загальної середньої освіти
- ЗП(ПТ)О — заклад професійної (професійно-технічної) освіти
- ЗФПО — заклад фахової передвищої освіти
- ЗПО — заклад позашкільної освіти
- ЗО — заклад освіти
- ІРЦ — інклюзивно-ресурсний центр
- Мінветеранів — Міністерство у справах ветеранів України
- МОЗ — Міністерство охорони здоров'я України
- МОН — Міністерство освіти і науки України
- Мін'юст — Міністерство юстиції України
- Мінсоцполітики — Міністерство соціальної політики України
- НАПН України — Національна академія педагогічних наук України
- ІМЗО — ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України

ОЗППО — обласні заклади післядипломної педагогічної освіти

Служба — психологічна служба в системі освіти України

МПК — Міжвідомчий постійний комітет, заснований в рамках ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції 46/182, спрямованої на зміцнення координування у сфері надання гуманітарної допомоги

ТГ — територіальна громада

ЦНАП — центр надання адміністративних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році.* (2023). Державна служба якості освіти України. <http://surl.li/gtepm>
- Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Криза в Україні 2022–2023 років: рік реагування.* (2023). <http://surl.li/latmq>
- Кремень, В.Г. (ред.). (2021). Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 30-річчя незалежності України): монографія (В.Г. Кремень, ред.). Національна академія педагогічних наук України. Київ: КОНВІ ПРИНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Міністерство освіти і науки України (13 травня 2023 р.) Дитячим садочкам бути! <http://surl.li/lbtpr>
- Міністерство освіти і науки України (22 травня 2018 р.) *Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України* (509). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>.
- Національна академія педагогічних наук України. (2020). *Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку*. Київ: ФОП Ференець В.Б. <https://bit.ly/2E3xuLJ>
- Організація Об'єднаних Націй. Україна. (5 липня 2023 р.) *Втрати серед цивільних осіб в Україні у період з 24 лютого 2022 року до 30 червня 2023 року*. <http://surl.li/lbtnt>
- Панок, В.Г. (2020). Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1), 1-16. <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/68>
- Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 12 (16 - 23 January 2023). <http://surl.li/gmtob>
- Ukraine: Situation Report, 10 Feb 2023. <http://surl.li/lfkty>
- UNHCR. Ukraine Refugees Situation. (2022). <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. (2017). Київ, Пульсари.

THE CONCEPT OF REFORMING THE PSYCHOLOGICAL SERVICE IN THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE FOR THE PERIOD UP TO 2030

Vitalii Panok

DSc in Psychology, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Director, Ukrainian Scientific and Methodological Center of Applied Psychology and Social Work, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The post-COVID-19 development of society, the Russian-Ukrainian war, the post-war recovery of the liberated territories, and the reform of the educational sector are just a few of the challenges that the psychological service in the Ukrainian education system must address. The Service needs to be reformed in order to operate successfully in the current environment. In order to develop a concept for reforming the Service for the period up to 2030, the working group conducted surveys, focus groups, online conferences with its employees, and SWOT analysis. The concept envisages the development of the Service and improvement of its efficiency in the current conditions.*

Keywords: *psychological service; education system; concept; reform; psychological practice; efficiency; war conditions.*

Дата публікації: 19 вересня 2023 р.